

АДМЕТНАСЦЬ МАТЫВУ КАНТРАБАНДЫ Ў ТВОРАХ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Уводзіны. Матыў — гэта прасцейшая састаўная частка сюжэта, тэма ў творах мастацтва [1]. Ён рэалізуецца праз паўтаральныя элементы (вобразы, ідэі, структуры, словы) і можа ўвасабляцца як на ўзроўні асобнага твора, так і ў творчасці пісьменніка ў цэлым, ахопліваючы цэлыя літаратурныя жанры ці нават эпохі, выступаючы сувязным звяном сюжэтаў і сэнсаў. Матывы разглядаюцца ў асноўным на сюжэтным узроўні твора.

У беларускай літаратуры, асабліва ў прозе першай паловы XX стагоддзя, вылучаецца матыў кантрабанднай дзейнасці, які мае гістарычную абумоўленасць і спецыфічнае ідэйна-мастацкае напаўненне.

Паводле аднаго з азначэнняў, кантрабанда — гэта патаемны бясшпільны правоз або перанос праз дзяржаўную мяжу тавараў, каштоўнасцей і інш., а таксама самі тавары, перапраўленыя такім спосабам [2]. У XIX стагоддзі, калі беларускае друкаванае слова было пад забаронай, шляхам патаемнага правозу, а часцей пераносу на тэрыторыю тагачаснага Паўночна-Заходняга краю трапілі кнігі на роднай мове. Так, кантрабандай з Кракава, які ў той час уваходзіў у склад Аўстрыйскай імперыі, былі дастаўлены кнігі Францішка Багушэвіча. У апавяданні У. Караткевіча «Кніганосы» расказваецца пра людзей, якія кантрабандай, у карабах, праносілі на Беларусь беларускія кнігі, выдадзеныя за мяжой, і часта гінулі, бо ў іх загадана было страляць. І ўсё ж яны насілі, хаваючыся, рызыкуючы на кожным кроку.

Асноўная частка. У працэсе працы над тэмай нашу ўвагу выклікала балада Янкі Сіпакова «Кантрабанда», якая ўваходзіць у зборнік «Веча славянскіх балад», што пабачыў свет у 1973 годзе. У кнігу увайшло 96 прытчападобных балад, у якіх уваскрэшаюцца драматычныя старонкі гісторыі славянскіх народаў ад першага да двацатага стагоддзя нашай эры. У творах паўстаюць гістарычныя постаці Кірылы і Мяфодзія, Скарыны, Каперніка, Яна Гуса, Ламаносава і іншых, а таксама ўслаўляюцца проста безыменныя героі з народа, часта самаахвярнае жыццё злучыла мінулае і будучыню. Я. Сіпакоў асэнсоўвае гісторыю славянскіх народаў як частку агульначалавечай гісторыі. Ён пашырае жанравыя межы балады, выкарыстоўваючы балады-легенды, балады-прамовы, балады-жарты, балады-плачы і інш. Я. Сіпакоў — майстар эпіка-лірычнай балады, якая пачынаецца з выразных і паўнаважкіх гістарычных замалёвак, што ўключаюць у сябе акцэнтныя сцэны [3].

У баладзе «Кантрабанда» аўтар апавядае пра даўнія гістарычныя падзеі, а іменна пра пачатак кнігадрукавання на Беларусі, звязаны з асобай Францыска Скарыны. «...з Прагі тут нейкі Скарына / Кнігі злаўчыўся вазіць на радзіму, / Якую чамусьці пакінуў» [4]. Гэтае выказванне належыць прадстаўніку памежнай варты, якая прыпыніла брычку з двума падарожнымі і старанна рабіла мытны агляд, бо не верыла, «што праз граніцу / Парожнімі ездзіць можна» [4]. Твор мае напружаны сюжэт, які адпавядае адлюстраваным рэаліям. «— Гэй, што ты вязеш праз граніцу? — / Чужая злавалася мова, / Пыталася варта сурова, / Шукала ўпарта ахова, / Шукала яна кантрабанду...» [4]. Непаважлівыя адносіны вартавых да пасажыраў фурманкі перадаюць такія словы, як «галадранцы», «швэнды». Галоўнай прычынай падазрэнняў выступае магчымасць патаемнага перавозу праз мяжу кніг, якія, на думку стражнікаў, уяўляюць небяспеку. «Кнігі? Ад іх толькі зло... / Бэсцяць кнігі наш люд наспаліты...» [4].

Не пазнаўшы ў падарожным Скарыну, ахова абмяркоўвае з ім верагоднасць затрымання гэтай таямнічай і небяспечнай асобы. Выкарыстанне дыялогу дазваляе аўтару стварыць іранічны пафас, якім афарбаваны рэплікі не апазнанага вартай Скарыны. «— Асудзяць яго на спаленне нашчадкі... / — Так яму, неслуху, і трэба! / — Ну, едзь, падарожны...» [4]. Ф. Скарына кпіць з невуцтва варты, абураецца яе гатоўнасцю да сляпога выканання загадаў, выказанай у наступных словах. «Можна паліць і святое, калі нам загад ёсць на тое. / Ты знаеш, і Бога самога / Мы можам паслаць на спаленне, / Калі непрыдатным ён стане / Для нашага раптам малення...» [4].

Адметнасць баладзе надаюць элементы таямнічасці і загадкавасці. Яны заключаюцца не толькі ва ўтойванні асобы Францыска Скарыны («Спяшаўся дадому Скарына / (а гэта быў ён — вы пазналі?»), але і яго спадарожніка. Сюжэт балады — не аўтарская выдумка, а рэальны факт з біяграфіі беларускага асветніка.

У 1530 годзе Скарына з пэўных прычын апынуўся ў Кёнігсбергу (тагачасная назва — Крулявец). Пра гэта стала вядома пасля публікацыі ў 1918 годзе чатырох дакументаў, датаваных траўнем 1530 года, Прускі герцаг Альбрэхт, пляменнік караля Жыгімонта Старога, у першым лісце да віленскага ваяводы Гаштольда выказвае высокую думку пра таленты Скарыны і паведамляе, што наблізіў асветніка да свайго двара, што фактычна азначала залічэнне да шляхецкага стану. Альбрэхт хадайнічае перад Гаштольдам наконт асабістых справаў і маёмасці Скарыны ў Вільні і просіць, каб «доктар Францішак... не быў пакінуты на волю лёсу». Другі і трэці дакументы таксама ўтрымліваюць просьбы аб спрыянні Скарыне. А ў чацвёртым лісце Гаштольду Альбрэхт скардзіцца, што Скарына «тайна звёў з сабой іудзея і нашага друкара...» [5]. У лісце пра гэта паведамляецца літаральна такім чынам: Скарына «зводніцкім сваім нагаворам» тайна забраў з сабою іудзея і друкара, такім чынам «пакінуўшы без дапамогі мноства знясіленых і недалечаных не без шкоды для хворых і з не меншай стратай для спраў, якія гэты іудзей меў намер здзейсніць і надрукаваць у друкарні»

[6, с. 103—105]. Альбрэхт патрабаваў, каб Гаштольд «хутчэй адаслаў ад сябе вышэйназванага іудзея <...> і вярнуў нам сюды нашага друкара» [6, с. 105]. З лістоў дакладна не вынікае, дзвюх асоб ці лекара і друкара ў адной асобе патаемна вывез за межы Прусіі Скарына. Паводле зместу балады, у брычцы, акрамя яго, быў толькі адзін чалавек, друкар, якога Францыск выдаў за свайго фурмана. Авантура ўдалася, і трэба было як мага хутчэй спяшацца. «*Коней сцябалі абое — / І «пан», і «фурман» коней гналі. / Глядзеў на «фурмана» з усмешкай Скарына — / Усё-ткі правёз кантрабанду ён з Богам! / Бо гэты «фурман» — быў найлепшы друкар, / Украдзены ў караля самога*» [4].

Заклучэнне. Матыў кантрабанды ў айчынай літаратуры мае гістарычную абумоўленасць, адметнае ідэйна-мастацкае нападзенне і ўвасабляецца ў творах розных жанраў. Значнае месца займае праблема патаемнага перамяшчэння праз мяжу Расійскай імперыі менавіта культурных каштоўнасцей, беларускамоўных кніг, што было звязана з вялікай небяспечай для кніганошаў. Сюжэт балады Я. Сіпакова «Кантрабанда» заснаваны на гістарычным факце «выкрадання» Ф. Скарынам каралеўскага друкара з мэтай удасканалення кнігадрукарскай справы на радзіме. Гатоўнасць да падобных ахвяр характарызуе літаратурных герояў як патрыётаў сваёй Айчыны.

Спіс цытуемых крыніц

1. Матыў // verbum.by. — URL: <https://verbum.by/tsbm/matyu> (дата звароту: 11.10.2025).
2. Кантрабанда // verbum.by. — URL: <https://verbum.by/tsbm/kantrabanda> (дата звароту: 11.10.2025).
3. Янка Сіпакоў // Рэпозіторый БДПУ. — URL: <http://elib.bspu.by/bitstream/doc/7238/> (дата звароту: 11.10.2025).
4. Янка Сіпакоў / Кантрабанда / Янка Сіпакоў // Беларуская палічка. — URL: https://knihi.com/Janka_Sipakou/Kantrabanda.html (дата звароту: 11.10.2025).
5. Францішак Скарына // Вікіпедыя. — URL: <https://be-tarask.wikipedia.org/wiki> (дата звароту: 11.10.2025).
6. Францыск Скорина: зборнік дакументаў і матэрыялаў. Францыск Скарына: 36. Дакументаў і матэрыялаў / сост. : В. И. Дорошкевич, Е. Л. Немировский. — Мінск : Навука і тэхніка, 1997. — 349 с.

УДК 811

Я. В. Марчык

Установа адукацыі «Сярэдня школа № 20 г. Баранавічы», Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

СУЧАСНЫЯ ПАДХОДЫ ДА ПАПУЛЯРЫЗАЦЫ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ВА ЎМОВАХ ЛІЧБАВАЙ ЭПОХІ

Уводзіны. Ва ўмовах глабалізацыі і імклівага развіцця лічбавых тэхналогій ўсё больш актуальнай робіцца задача захавання і папулярызацыі нацыянальнай мовы. Беларуская мова, валодае багатай культурнай спадчынай і ўнікальнай гісторыяй, сутыкаецца з сур'ёзнымі выклікамі, звязанымі з яе выкарыстаннем у паўсядзённым жыцці і ў лічбавай прасторы. Сучасная эпоха дае не толькі новыя рызыкі, але і ўнікальныя магчымасці для папулярызацыі мовы з дапамогай інтэрнэт-рэсурсаў, сацыяльных сетак, мабільных дадаткаў і мультымедыяных платформаў.

Актуальнасць тэмы тлумачыцца тым, што даследаванне сучасных падходаў да папулярызацыі беларускай мовы ў лічбавую эпоху садзейнічае фарміраванню эфектыўнай моўнай палітыкі, падтрыманню культурнай ідэнтычнасці і ўмацаванню ролі беларускай мовы ў інфармацыйнай прасторы XXI стагоддзя.

У якасці гіпотэзы намі было выдзелена наступнае палажэнне: калі прыцягнуць увагу нашых сучаснікаў да беларускамоўных сацыяльных сетак і інтэрнэт-рэсурсаў, то гэта будзе садзейнічаць эфектыўнай папулярызацыі беларускай мовы і пашырэнню яе аўдыторыі.

Прадмет даследавання — месца беларускай мовы ў лічбавай інтэрнэт-прасторы і жыцці сучасных падлеткаў.

Мэтай дадзенай працы з'яўляецца вывучэнне спосабаў і інструментаў папулярызацыі беларускай мовы ў лічбавую эпоху і вызначэнне іх уплыў на распаўсюджванне і выкарыстанне мовы.

Пастаўлена мэта абумовіла неабходнасць вырашэння наступных задач даследавання:

1. Выявіць значэнне беларускай мовы для нацыянальнай ідэнтычнасці.
2. Даследаваць сучасныя тэндэнцыі развіцця моўнай палітыкі ў Беларусі і праналізаваць спосабы папулярызацыі беларускай мовы.

3. Стварыць працоўку для сайтаў *Tik Tok* і *Instagram*, а таксама распрацаваць анлайн-квэст.

Практычная значнасць: вынікі даследавання могуць быць выкарыстаны пры вывучэнні асобных тэм беларускай мовы, пры правядзенні факультатывых заняткаў, у пазакласнай рабоце. А таксама вынікі даследавання могуць спрыяць больш эфектыўнаму ўкараненню беларускай мовы ў лічбавае асяроддзе і падтрыманню яе актуальнасці ў сучасным грамадстве